

Text enviat per Miquel Tarradell a Josep Pla el 23 d'agost de 1967

Barcelona, 23.VIII.67

Sr. Josep Pla

Palafrugell

Benvolgut Sr. Pla:

Fa pocs dies que he arribat de les excavacions de Mallorca. He dedicat els primers dies de calma que he tingut a les notes —que li adjunto— per a l'homenot Bosch Gimpera. Em fa l'efecte que amb aquest esbós de biografia, més les idees i notícies que vostè ja té, algunes més de primera mà que jo, en tindrà prou. Si troba que caldria ampliar algun punt, i jo tinc possibilitats, m'ho diu i li ho faré.

Llevat de les notes de la primera pàgina —cal situar el procés de la meva entrada amb Bosch—, he defugit d'aparèixer jo. Es tracta de Bosch i no de mi ni de la visió que sobre una sèrie de fets o d'idees jo puc tenir-ne avui. He defugit, doncs, la interpretació, que és cosa de vostè. Per altra banda, si persisteix en la idea que m'exposà a València de fer un homenot del qual jo hauria de ser el protagonista, resultaria massa Tarradell. En realitat, des del punt de vista del moviment de l'arqueologia catalana, ara ja no val la pena. Tal com vaig dir-li de seguida que m'ho exposà, l'homenot havia de ser Bosch Gimpera. Ara que ja estem complint el deute, vostè dirà. No crec que el meu cas pugui tenir altre interès general que la qüestió de València, i des d'aquest punt de vista sí que hi hauria coses a dir, que podrien continuar les que apuntava l'homenot dedicat a Fuster. Com que soc testimoni quotidià —i del meu racó estant, una mica actor—, m'agradaria aprofitar l'oportunitat per a fer arribar a la gent, a través de vostè, un panorama de la situació del problema, que avui continua ben viu, i cada vegada més, i no sabem on arribarà. En tot cas, em sembla que és un fet dels més importants dels que ara passen a casa nostra.

Encara que aquests dies m'he de moure força, tinc la base a Barcelona fins a mitjan setembre. Pot escriure'm, si li cal, a casa: passeig de Colom, 24, [...] Barcelona. Del 15 de setembre enllà seré a València: ja sap que tinc centralitzada la correspondència a la Universitat (Facultat de Lletres). Perdoni el retard, però volia fer-ho tan bé com sabés i em calien dos o tres dies tranquils. El resultat, ja ho veu, no justifica l'atenció que hi he posat, però les meves limitacions són evidents.

Ben cordialment.

* * *

Quan vaig ingressar a la Universitat, l'any 1940, la Facultat de Lletres feia l'efecte de les cases de les quals fa poc que s'han endut el cadàver d'un mort il·lustre. El mort era la Universitat Autònoma, el Patronat, aquell intent extraordinari de convertir el vell centre en una cosa viva, vinculada al país, que funcionés de debò com una Universitat —vull dir com una universitat europea. Bosch Gimpera havia estat rector gairebé des de l'inici de la sensacional aventura (després del rectorat de Serra Hunter, que fou breu). Així doncs, havent presidit l'etapa, el veïem com un símbol d'aquell esforç i d'aquestes realitzacions que les circumstàncies havien fet tan amargament breus. Entre els meus companys i jo, el nom de Bosch Gimpera tenia un prestigi immens, però no en sabíem gaire res (de l'home i de la seva obra científica).

Per això quan des de Nova York, uns anys després —quan jo estudiava als Estats Units amb una beca americana—, li vaig poder escriure, li deia en la primera carta que la gent de la meva generació el consideràvem una mena de personatge mitològic. La frase devia colpir-lo i li feu gràcia, perquè en converses posteriors me l'ha recordada diverses vegades.

Després d'aquell primer contacte amb el nom, quan vaig decidir-me a prendre com a especialitat la prehistòria i l'arqueologia, em fou possible de conèixer un altre aspecte de l'obra de Bosch Gimpera.

Al costat de l'home de la Universitat Autònoma aparegué el fundador de l'escola catalana de prehistòria, una de les creacions més importants que en el camp de la investigació sorgiren en el primer quart d'aquest segle en el país, com em sembla que més endavant tindrè ocasió de demostrar-li —i com vostè ja sap. I probablement en la meva decisió va influir-hi, en part, la il·lusió, la necessitat d'ajudar que no morís aquesta escola.

Fins al 1951, quan estudiava a París, no vaig conèixer personalment Bosch Gimpera. Aleshores era un personatge gros de la UNESCO, càrrec que li permeté de viure tres o quatre anys a Europa altra vegada. Com que la burocràcia de la immensa baluerna de la UNESCO l'avorria força i jo feia la vida de l'estudiant com cal a París (vull dir que passava moltes hores rodant pels carrers), tinguérem molt temps per a tractar-nos. Vaig aprendre, és clar, molta prehistòria, però les converses anaren molt més enllà, i això em permet que ara jo pugui enviar-li unes notes basades en el coneixement directe de l'home. Altres aspectes els conec a través de notícies de gent que convisqué amb Bosch en la seva època barcelonina, sobretot deixebles i persones de l'equip, o de referències de col·legues —sovint estrangers. Malgrat tot, l'etapa important de Bosch jo no l'he viscuda directament, és clar, i és llàstima que hagi de fiar-se d'informacions que sempre queden una mica de segona mà.

Sobre l'únic aspecte que el puc informar per via directa, perquè l'he viscut per dins, és el del gran pes que Bosch Gimpera i el seu grup aconseguiren en l'especialitat a escala internacional i la perduració, dins del país, de la seva obra i de la seva escola.

Pere Bosch i Gimpera nasqué a Barcelona el març del 1891.

No sé res de l'ambient familiar ni de la seva infantesa. Em fa l'efecte que els pares devien ser barcelonins de classe mitjana benestant. Temps enrere vaig demanar-li que escrivís unes memòries, i potser com a conseqüència d'aquesta pressió han aparegut tres o quatre articles de records —publicats en revistes catalanes d'Amèrica, especialment Xaloc, però que tracten d'aspectes de la seva vida professional o pública, sense cap referència a detalls familiars.

La seva primera vocació fou la filologia clàssica. Seguint el costum de l'època, feu simultàniament les carreres de Lletres i de Dret.

Treballà, sobretot, el grec i el llatí amb el professor Segalà Estalella. Fou un deixeble brillant. La gran capacitat de treball i la facilitat per a aprendre idiomes, que sempre l'ha caracteritzat, ja es manifestaren

aleshores. Així, als vint anys, pogué presentar a Madrid una tesi sobre els poemes de Baquílides —en aquell temps el doctorat només es podia fer a Madrid.

L'estada a Madrid per a obtenir el doctorat li permeté de conèixer, per una banda, el sòrdid món de les oposiciones i, per l'altra, Giner de los Ríos i l'equip de la Institución Libre de Enseñanza. Amb D. Francisco degué tenir-hi molt bona entrada, ja que el mateix any 1911 obtingué una beca de la Junta de Ampliación de Estudios per a anar a Alemanya a estudiar filologia clàssica, beca i estada que havia de tenir molta importància en la seva vida. Succéi que, abandonant el grec, es passà a la prehistòria.

Els coneixements de grec li permeteren, però, de jugar un paper en la literatura catalana, encara que indirectament. Fou Bosch qui llegia en grec i traduïa literalment els himnes homèrics a Maragall. La traducció poètica que en sortí es basa en la col·laboració de Bosch Gimpera. No crec que les relacions entre els dos homes anessin gaire més enllà. Bosch partí cap a Alemanya i Maragall morí aviat.

L'estada de Bosch a Alemanya durà dos cursos (1911-12 i 1913-14), i si no hagués estat per la guerra s'hauria prolongat un o dos cursos més. Quan partí, projectava d'estudiar filologia i mitologia grega amb Wilamowitz-Möllendorff, un dels especialistes més famosos d'aquell moment. Però molt aviat, quan ja s'havia incorporat a la Universitat de Berlín i tenia prou confiança amb el professor, el mateix Wilamowitz li aconsellà canviar d'orientació. Li feu veure que a Barcelona un altre professor de grec, encara que amb millor formació, presentava un interès molt relatiu. Mentre que hi havia un camp pràcticament verge que calia cobrir i que podia projectar-se de Barcelona a tota la Península: l'arqueologia clàssica i la prehistòria més lligada al món antic, que es manifestava molt rica i de la qual només es tenien dades disperses però que calia estructurar.

Aquest consell de Wilamowitz-Möllendorff, i el fet que Bosch Gimpera el seguís, és l'origen llunyà que avui no siguem, en aquest camp, un país subdesenvolupat —com potser ho som en altres aspectes del món de la investigació.

Bosch es llança, amb la vitalitat que el caracteritza —i que en plena joventut devia ser sensacional—, per aquest camí. Berlín, on residia, li podia oferir en aquell moment un dels millors camps de treball. Al costat de Wilamowitz-Möllendorff pogué trobar el mestratge d'un altre gran personatge dels estudis d'història antiga, Eduard Meyer. L'arqueologia clàssica la seguí amb Frickenhaus, Loeschke i Rodenwalt. Qualsevol que estigui una mica al corrent del que han estat els estudis clàssics —història i arqueologia— en el primer quart d'aquest segle sap que davant d'aquests cinc noms no es podia demanar més. Respecte a la prehistòria, seguí lliçons de Kossina, una altra gran figura, i es lligà sobretot al mestratge de Hubert Schmidt, del qual fou assistent al Museu de Berlín.

La vinculació amb la prehistòria fou particularment important. No sols perquè és el camp en què ell, després, havia d'excel·lir i perquè li permeté de sintetitzar tota la prehistòria peninsular, sinó perquè evità que caigués en el perill de l'arqueologia clàssica massa ortodoxa, aquella arqueologia que no passa gaire més enllà que de detallar els plecs de la roba de les estàtues gregues —la vella herència de Winckelmann, de la qual la ciència alemanya no ha aconseguit mai de desfer-se del tot—: l'arqueologia del detall i de la punyeta, que quan era viva —al segle XVIII— tingué un paper però que al segle XX és arqueologia de l'arqueologia.

L'inici de la Primera Guerra Mundial l'obligà a abandonar els estudis a Alemanya i tornar a casa quan es preparava per a acompanyar Schmidt a Bulgària per fer-hi excavacions. L'època d'estudiant a Alemanya havia estat relativament curta però ben aprofitada, suficient perquè arribés amb un bagatge d'especialització que no es podia comparar amb cap del dels que aleshores treballaven a Espanya en el mateix camp. A més a més de la formació, portava un llibre, que havia escrit aprofitant la bibliografia utilitzada durant l'estada, sobre la cultura cretomicènica. Era una de les grans novetats de

la història del Mediterrani antic en aquell moment. Després que Schliemann havia obert el capítol absolutament ignorat de la civilització micènica, a primers de segle es revelava, a través de les excavacions d'Evans al Palau de Cnossos, el món antic de Creta. Era un aprenentatge excel·lent per a entrar en el món de la cultura ibèrica. Diversos arqueòlegs pensaven que Creta i els ibers eren en part contemporanis i veien la ceràmica ibèrica com l'últim grau, el més occidental de la influència micènica. Bosch havia aprofitat un dels parèntesis de la seva vida a Alemanya per a presentar a Madrid, com a tesi de la secció d'història, un estudi sobre la ceràmica ibèrica, que fou publicat en alemany i en castellà simultàniament. Un llibre bàsic. Per primera vegada es posà ordre en el material arqueològic més abundós que han deixat els ibers i s'establí que no tenia res a veure amb el món cretomicènic; és posterior de molts segles, i en canvi enllaça cronològicament amb l'època clàssica grega.

Era un primer testimoni de la revolució que Bosch portaria a les visions aleshores vigents del passat preromà de la Península. Establert a Barcelona, amb escapades a Madrid, on preparava oposicions per a ingressar a la Universitat, relacionat amb la Comisión de Investigaciones Paleontológicas y Prehistóricas —que li edità el llibre sobre la ceràmica ibèrica—, començà la col·laboració permanent amb les institucions catalanes que feia poc que havien estat creades: els Estudis Universitaris Catalans i la secció d'excavacions de l'Institut d'Estudis Catalans, que aviat havia de consolidar-se amb el nom de Servei d'Investigacions Arqueològiques, sota la seva direcció.

Com era aquest jove estudiós? Com a home de seguida destacava per la gran vitalitat —vitalitat que projectava en tots els aspectes de la vida, dels llibres a la taula— i la resta. Més d'una vegada he pensat, amb una certa enveja i amb evident malenconia, en aquest home que a vint-i-cinc anys, dotat d'una força vital sòlida, d'una formació considerable, amb ganes de treballar i amb vocació decidida, que arribava a Barcelona en el moment que s'obrien tantes perspectives, en el moment de Prat de la Riba. Havia de fer per força un gran forat, i havia de tenir moltes facilitats per a fer-lo. Jo soc d'una generació que complíem els vint-i-cinc anys els anys quaranta —i no cal dir res més.

Els camps d'acció en els quals destacà i als quals dedicà la part més considerable de la seva vida de joventut i de maduresa foren dos. El món professional de l'arqueologia i de la prehistòria en el doble sentit d'investigador i d'organitzador. L'acció, des de dins de la Universitat —fou catedràtic el 1916— per convertir-la en un centre normal, com els que havia vist al nord del Pirineu.

PARLEM PRIMER DE LA PREHISTÒRIA

Com tantes altres activitats científiques, la prehistòria i l'arqueologia exigeixen certa organització. No és una feina que es pot fer individualment. Els documents els proporcionen les excavacions. Cal, doncs, excavar. És a dir, disposar d'un equip d'obrers i d'un equip de tècnics. Després s'han de netejar i de restaurar les peces, ordenar inventaris, exposar-les a les vitrines dels museus, publicar els resultats de l'estudi. Es necessiten, és clar, llibres. No hi ha res a fer sense una biblioteca especialitzada.

Tot això calia endegar-ho a Catalunya partint, es pot dir, del no-res. Gairebé tot el que s'havia fet fins aleshores havia estat resultat de la iniciativa individual, de bona voluntat. No hi havia altre precedent seriós que les excavacions d'Empúries, començades per la Junta de Museus de Barcelona i que dirigia Puig i Cadafalch.

La gran oportunitat fou l'organització del Servei d'Excavacions de l'Institut d'Estudis Catalans, que s'anà convertint aviat en organisme autònom i que fou finançat per la Mancomunitat. Bosch Gimpera pogué disposar, tot seguit de la seva incorporació, d'una excel·lent base de treball amb unes subvencions

que, administrades amb bona fe típica d'aquella època d'idealistes intel·ligents, donaren uns resultats molt superiors a allò que es podia pensar de les relativament poques pessetes de què disposaven.

L'altra gran oportunitat fou la càtedra. Bosch tenia, com a professor, aquella mena de magnetisme sobre els alumnes que caracteritza tots els fundadors d'escola. Els alumnes sentien allò que vostè en diu «la fascinació del professor». He sentit explicar al Dr. Pericot que la seva vocació es decidí el primer dia —el primer dia!— que assistí a una classe de Bosch. Abans tot just havia sentit parlar de prehistòria i no semblava que li interessés gens. Sortint de la primera lliçó, decidí que es dedicaria a la prehistòria.

Amb els primers alumnes amb vocació clara que sorgiren de les classes universitàries —Pericot, Serra Ràfols, Castillo— i amb altres elements, diversos, procedents de mons diferents (des de joves intel·lectuals, com Duran i Sampere, fins a aficionats que gràcies al Servei d'Investigacions Arqueològiques es professionalitzaren, com Colominas), Bosch pogué crear un equip sòlid. Fou el primer que existí a la Península, la base del que després ha estat anomenat l'Escola d'Arqueologia de Barcelona.

La feinada que van fer en pocs anys no és gens fàcil de resumir, i potser tampoc val la pena de donar-hi massa detalls.

D'una banda, les excavacions. Al costat de molts treballs dispersos sobre tota la geografia del Principat i sobre totes les èpoques —del Paleolític fins als ibers—, prengueren dos camps de treball al Baix Aragó i Mallorca. La Mancomunitat disposava d'un fons que Prat, amb la intel·ligent perspectiva de sempre, havia fet aprovar, dedicat a investigacions sobre territoris catalans de llengua però fora de les fronteres administratives de l'organisme. Com que no hi havia gaires peticions, Bosch pogué administrar-lo d'una manera gairebé íntegra. Això donà la possibilitat de fer excavacions sense la limitació econòmica típica. Els treballs del Baix Aragó permeteren d'exhumar diversos poblats ibèrics. Encara avui potser no hi ha cap altra petita comarca que disposi d'un conjunt de llocs d'habitació ibèrics excavats sistemàticament en tan gran quantitat. Bosch intervingué molt directament en aquests treballs. Les investigacions a Mallorca foren sobretot de Colominas, i constitueixen el primer cas d'un estudi de llarga volada, seriós, del passat mallorquí de l'època talaiòtica. Una altra projecció fora de «las cuatro provincias» foren els treballs sobre pintures rupestres del Maestrat, que feia molt poc que s'havien començat a descobrir i on actuà especialment Duran i Sampere. Mentrestant, Pericot es dedicava a la civilització megalítica, de la qual havia de sortir el seu primer gran llibre.

Treballaven molt i es divertien molt. L'equip de Bosch no es caracteritzava per la serietat i l'austeritat monàstica que la majoria de la gent es pensava que és inevitable en el món de la investigació. Conten que als locals del Servei organitzaven tot sovint, a mitja tarda, berenars magnífics que devoraven amb molta gana. S'havien empescat un argot de la casa, un llenguatge «secret» i pintoresc, fet amb frases i mots que provenien d'anècdotes viscudes per la gent del grup. Del local en deien El Padellàs, perquè els obrers de les excavacions del Baix Aragó en deien padellassos dels trossos de ceràmica. Les troballes les classificaven en dues categories: les bones eren qualificades de *suculento* i les tronades eren *un puro nada*. No sé l'origen de *suculento*. Quan duran i Sampere era una criatura, sentí que un capellà deia, en un sermó barroc, que la vida «era un puro nada», i com que no trobava per a *puro* cap altra accepció que la del cigar havà, va passar-se anys molt preocupat per aquesta frase. Un dia ho devia explicar i quedà incorporada a l'idioma particular del grup.

Les troballes de jaciments i de materials eren abundoses. Era una veritable erupció de documents històrics, que sorgien de la terra. Les exploracions de Bosch i l'equip sovintejaven, i podien aprofitar també la col·laboració dels aficionats d'arreu de Catalunya, que mai no han mancat. Si es repassen els

volums de l'*Anuari* de l'Institut d'Estudis Catalans, es pot valorar la quantitat de novetats que sorgiren en aquells anys d'activitat organitzada.

Naixia la prehistòria catalana. L'any 1919 Bosch ja podia aventurar-se a l'escriptura de la primera síntesi. Un llibre breu, però ple d'informació, on esbossà per primera vegada la seva visió de síntesi, que més endavant, amb lleugeres variants, ha anat afinant. Els deixebles publicaven tesis doctorals. La de Pericot sobre els dòlmens catalans, una monografia que al cap de mig segle no es pot dir que hagi envellit gaire —fet ben rar en un camp d'estudis que evoluciona a la mateixa velocitat que la física o la química dels nostres dies. Castillo publicà un estudi sobre el vas campaniforme vist a escala europea, un llibre que ha tingut una projecció internacional extraordinària.

Però l'acció de Bosch Gimpera no es limitava a Catalunya. La mateixa feina de coordinar idees i fets, d'estructurar la visió de la història del Neolític fins als romans, la va estendre a tota la Península. Les síntesis que va escriure en aquest sentit són avui la visió clàssica. Ara que ha passat mig segle, no tot, és clar, es pot considerar vàlid. Però quan es pensa amb quins elements va haver de treballar —la precarietat de la majoria de la documentació assequible entorn de l'any vint, el desordre dels museus espanyols de l'època, la dispersió de les petites col·leccions particulars, etc.—, la visió que estructurà fa una impressió enorme. Si no fos que les paraules grandiloqüents produeixen una mena d'angúnia, l'hauríem de qualificar de genial. El poder de síntesi, la capacitat d'intuïció, la vastedat de les informacions, tot plegat obliga a l'admiració incondicional.

No és gens freqüent trobar aquesta capacitat unida a les dots d'organitzador. És evident que en aquell temps es trobaven facilitats que ara, a Catalunya, semblen coses de somni. Però també és cert que no devien servir res amb safata, perquè això em sembla que no deu haver passat mai. Bosch sabia aprofitar les ocasions. Es veu, per exemple, quan s'observa el partit que va saber treure de l'Exposició Internacional de Barcelona del 1929. De l'organització del certamen, en molts aspectes caòtica, va saber-ne treure la possibilitat d'aprofitar científicament la part de l'Espanya antiga de l'exposició «El arte en España», que fou exposada al Palau que en deien Nacional. Fins i tot jo he aprofitat fotografies de peces que hi foren presentades i que quaranta anys després continuen pràcticament inèdites. Bosch ho feu fixar i fotografiar tot —i conservà els documents al Museu—, aprofità l'eufòria del moment per a dur a Barcelona el IV Congrés Internacional d'Arqueologia, pogué publicar llibrets sobre punts essencials de l'arqueologia hispànica, etc. No crec que l'exposició fos aprofitada per a gaires coses serioses més.

L'aprofitament de les possibilitats de l'Exposició pren el relleu corresponent si recordem que va celebrar-se sota la direcció d'homes de la Dictadura, que provocà tantes dificultats a molts treballs de Bosch. La Diputació es girà contra moltes de les institucions que havia creat la Mancomunitat. El Servei d'Investigacions Arqueològiques va haver de cessar la feina. Els tallers, els dipòsits, instal·lats a unes golfes del Palau de la Generalitat —El Padellàs esmentat—, foren expulsats. Colominas m'explicava un dia amb quanta amargor veia les caixes que contenien materials de les excavacions —documents insubstituïbles— apilades en un magatzem suburbial, destruint-se sota les goteres. I moltes peces no havien estat encara catalogades i estudiades —no hi havia hagut temps.

Aquesta pausa imposada Bosch l'aprofità per a escriure la gran síntesi de la prehistòria peninsular, *Etnologia de la Península Ibérica*, que pogué enllestir a ritme ràpid gràcies al mecenatge de Cambó —era el mateix moment que Cambó ajudava Fabra en la redacció del Diccionari general i Ferran Soldevila en la *Història de Catalunya*. El llibre aparegué el 1934,¹⁵⁴ editat per Alpha —edició magnífica.

154. En realitat és del 1932. (Nota dels editors)

Tingué un gran ressò a fora. Fou el llibre de la maduresa de cara a la prehistòria hispànica, perquè malgrat el títol, és un llibre fet amb mentalitat de prehistoriador i no pas d'etnòleg.

Amb la caiguda de Primo de Rivera i sobretot amb l'adveniment de la República i de l'Autonomia catalana, el vent es girà. El Servei es reprengué, les excavacions d'Empúries continuaren regularment (Bosch havia substituït Puig i Cadafalch com a director) i es pogué plantejar novament la qüestió del museu. Bosch Gimpera pretenia d'organitzar un Museu d'Arqueologia independent. Considerava que, com a tot arreu, no convenia que s'exposés en un mateix edifici tot el material d'art i d'arqueologia de totes les èpoques, que s'havia anat reunint, amb l'esforç del moviment catalanista, des de primers de segle. El pes de les col·leccions d'art romànic i gòtic, l'ànima del vell museu del Parc de la Ciutadella, justificaven un museu sense massa peces heterogènies de l'època dels primitius. Per altra banda, el Museu d'Arqueologia que Bosch projectava no era una simple sèrie de sales amb vitrines. Volia un museu que fos al mateix temps un centre de treball, amb tallers i laboratoris amplis, amb una biblioteca al costat. Un lloc on es pogués treballar, on fos possible de rebre investigadors permanentment, lligat amb el seu Seminari de la Universitat, i amb fàcil accés als joves que treballaven sota la seva guia. Era necessari si és que volien fer les coses ben fetes. Però no fou fàcil convèncer a tothom. Certs membres de la direcció de la Junta de Museus (sobretot Puig i Cadafalch segons sembla) no veien clara la necessitat d'aquesta mena d'escissió. Ja en plena època de la Generalitat, i amb ajuda de Ventura Gassol, conseller de Cultura, Bosch aconseguí d'endegar les coses. Es creà el Museu d'Arqueologia, instal·lat en un edifici de l'època de l'Exposició del 1929, a Montjuïc —l'antic Palau de les Arts Gràfiques. Fou, a l'època, una instal·lació modèlica, que no es podia comparar, ni de lluny, amb cap museu similar de la Península —i a fora n'hi havia pocs.

Mentrestant, es debatia el problema de la Universitat, que ha estat un dels elements bàsics del procés de recuperació intel·lectual de Catalunya en temps de la vida de Bosch. Del segle XIX ençà, la Universitat de Barcelona (com totes les altres de l'Estat espanyol) havia estat constituïda per una barreja, lamentable, de professors il·lustres i de professors buròcrates de formació provinciana i de capacitat d'ensenyament negativa. En el camp dels estudis de filologia clàssica i d'humanisme, que Bosch estudià, hi havia hagut alguns noms destacats: des de Bergnes de les Cases —primer rector de la Universitat restaurada— fins a Balari i Jovany, per citar només exemples destacats. El mateix Segalà Estalella fou, segons explica Bosch Gimpera, un excel·lent professor de llengua grega, dotat de molt d'interès per a ajudar els alumnes que treballaven bé. En conserva molt bon record, com també, no cal dir-ho, de les classes de Rubió i Lluc. Ara, es tractava de casos isolats. La Universitat, com a institució, no funcionava. I la quantitat de professors ineptes era superior.

Els records de Bosch Gimpera, en aquest sentit, coincideixen amb el fons, terrible, dels tres documents que sobre la universitat de l'època han estat publicats en els darrers anys: el *Quadern gris* i les memòries de Gaziel i de Segarra. Partint de les bases de coneixement que proporcionen aquests papers és com es pot valorar l'esforç de Bosch Gimpera i d'altra gent del seu temps que es proposaren l'empresa heroica de redimir el nostre primer centre de formació intel·lectual. Bosch recorda anècdotes famoses. Banqué i Faliu, que també explicava grec, en un intent de traducció de l'himne homèric a Demèter traduïa literalment l'ambisexual *boús* per *bueyes*, però afegint —perquè s'entengués bé— que Hermes robà els bous d'Apol·lo «todos hembras». Aquest senyor manejava adjectius amb tanta precisió i tanta gràcia que, en una descripció d'un viatge, citava «la tuberculosa plana de Vic»! Volia dir que s'hi conreaven moltes patates. L'anecdolari de D. Martiniano Martínez, que explicava Història Universal, era potser encara més fort. Era un retrògrad terrible, i considerava, com certa gent benpensant del temps, que els estudis de prehistòria eren diabòlics, i repetia que tot el que hi havia de

veritat en la prehistòria es podia escriure en un paper de fumar i encara sobrava molt lloc. Per les mateixes raons odiava Shakespeare, perquè considerava immorals les seves obres, i en un «*manuallet*» d'història que fabricà s'hi consignava aquesta frase: «*Shakespeare, hombre de mediano talento y de costumbres abyectas...*».¹⁵⁵

La seva primera estada a Madrid, per a passar el doctorat, li va permetre conèixer els universitaris que intentaven de portar les coses per un altre camí, gairebé tots lligats al món de la *Institución Libre de Enseñanza*, però també li feu conèixer un altre aspecte depriment del món universitari, pel qual, si volia entrar-hi un dia o altre, hauria de passar-hi: les oposicions.

Molt aviat tingué ocasió de conèixer-ne els secrets. Un dels seus professors del curs de doctorat a Madrid fou D. Antonio Sánchez Moguel, catedràtic de Literatures Neollatines i conseller d'Instrucció Pública. Admirava Segalà i, com que Bosch n'era un dels deixebles més brillants, fins i tot fou admès a la tertúlia que aquest senyor organitzava a casa seva, al carrer de la Luna, en un «tenebrós entresol». La reunió era constituïda per futurs opositors i per catedràtics que es treballaven el trasllat a Madrid. Sembla, en efecte, que aquest home era, aleshores, la clau en la formació dels tribunals, i el camí d'arribar a catedràtic o d'aconseguir, quan ja se n'era, el lloc desitjat, passava per la tertúlia. Primer calia que hom hi fos admès, després caure en gràcia, resultar simpàtic a D. Antonio. Presidia la tertúlia amb la seva germana i un gat, embolicades les cames amb una flassada perquè al pis, malgrat el braser, hi feia molt de fred. El gat era decisiu per a conservar o perdre les simpaties del terrible personatge. Si un dels contertulians, desitjant fer un pas més cap a la consideració per part de D. Antonio, l'acaronava, podien passar dues coses: si el gat admetia les carícies, l'aspirant passava a la categoria de persona grata; si el gat feia un rebuf, D. Antonio, agre, li deia: «Deje usted al gato. ¿No ve que le está molestando?». I ja no tornava a dirigir la paraula al culpable. El somni de la càtedra s'allunyava del pobre aspirant.

Bosch entrà bé —potser es feu amic del gat— però no li serví de res, perquè anà a Alemanya i quan tornà D. Antonio ja havia mort.

Davant del panorama universitari general—l'estat de la institució, l'ínfima categoria d'una bona part dels professors, el fet d'haver de passar per les oposicions— hi havia, a Catalunya, dues posicions. O bé deixar-ho córrer, donar per morta la universitat oficial i aprofitar les possibilitats que s'obrien a través de les noves institucions que s'anaven creant gràcies al procés de consolidació del catalanisme polític —era el moment de Prat de la Riba—, o bé intentar d'entrar-hi —acceptant el joc i passant pel mecanisme obligat, i, de dins estant, provocar la transformació.

La majoria de les grans figures catalanes de l'època (almenys en el camp de les lletres) optaren per la solució de la independència. Bosch Gimpera i alguns altres decidiren, malgrat tot, entrar a la universitat. El dilema no és pas exclusiu de l'època i s'ha repetit en els darrers anys, amb la diferència que les institucions del temps de Prat de la Riba, o eren arrasades o feien la viu-viu en la clandestinitat. La història de la universitat d'aquells anys fou l'esforç comú que uns i altres, els que hi havien entrat i els que se n'havien mantingut al marge, pogueren fer i que acabà en les circumstàncies favorables amb la unió de tots dins de la Universitat Autònoma.

Un dels grans defectes del sistema de les oposicions ha estat d'afavorir la tendència que els candidats sabessin una mica de tot i, per tant, res seriosament. Calia tenir allò que se'n deia, en l'idioma

155. En aquest paràgraf i el posterior el mecanoscrit —no hem d'oblidar que es tracta d'una còpia en paper carbó sense corregir— té un buit en un angle fruit del paper carbó mal posat. Els editors hem reconstruït el text —amb paraules en cursiva— a còpia de comparar-lo amb el text publicat per Josep Pla a la pàgina 32 del seu volum número 16 de l'*Obra completa, Homenots segona sèrie, Pere Bosch Gimpera*.

tècnic de tribunals i opositors, «el concepto redondo de la asignatura», la qual cosa vol dir anar en contra del corrent general del món dels estudis i de la investigació, que des de fa un segle ha tendit cada vegada més a l'especialització. Per bé o per mal, els savis d'avui no tenen altre remei que ser especialistes, i sovint especialistes d'un camp molt limitat. És l'única manera de poder arribar a dominar alguna cosa. Només per a poder seguir la bibliografia essencial que es publica sobre un tema, quant de temps cal!

No es pot pas dir que Bosch Gimpera, quan tornà d'Alemanya, fos un especialista tancat. Tenia la formació prèvia de les llengües clàssiques, havia fet, per una banda, prehistòria general i, per l'altra, arqueologia clàssica i història del món antic. Però no n'hi havia prou per a presentar-se com a aspirant a càtedra, perquè a Espanya no hi havia càtedres de prehistòria i d'història antiga. Aquestes matèries anaven lligades a la història medieval; és a dir, es pretenia que algú sabés seriosament història des del Paleolític fins al Renaixement! Aviat s'ha dit: tota la prehistòria, totes les civilitzacions orientals, el món grec sencer, Roma i tot l'imperi, l'aparició del cristianisme i l'expansió, les civilitzacions limítrofes del món clàssic i tota la història medieval. Encara que pot semblar impossible, aquestes càtedres existeixen avui. Encara en patim. Resultat: el triomf s'ha decantat sovint cap a aquells que només havien llegit manuals —és a dir, que no sabien res— però que eren capaços de recitar-los i que no els venia d'un pam dels sumeris a Dant, de la civilització micènica i de la guerra dels Cent Anys, dels orígens de Roma o de l'Aràbia del temps de Mahoma.

Així, Bosch perdé les dues primeres oposicions que intentà. Les primeres, al Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, perquè no sabia, és clar, prou paleografia medieval i perquè no seguí el joc d'anar a fer la preparació a una Acadèmia que hi havia a Madrid, on professaven una sèrie de funcionaris del mateix Cuerpo. I, les segones, a la càtedra d'història antiga i medieval de Barcelona, perquè no tenia el famós «concepto redondo de la asignatura», és a dir, no sabia prou història de l'edat mitjana. En aquestes oposicions passà un fet pintoresc. Bosch esmentà, en un dels exercicis, el llibre fonamental per a la història grega *Staat und Gesellschaft der Griechen* de Wilamowitz-Moellendorff, que coneixia bé, ja que aquest famós savi havia estat un dels seus mestres a Alemanya, i un dels membres del Tribunal, un tal Sr. Candau, que era rector de la Universitat de Sevilla, digué a Ballesteros Beretta, un altre membre del Tribunal: «Este tío se aprovecha de que no sabemos alemán para inventar bibliografía». Sembla que no havia sentit a parlar mai de Wilamowitz-Moellendorff i era professor d'història de la Universitat de Sevilla.

Així doncs, davant d'aquell barrut que s'inventava noms de savis i de llibres, es negà a votar-lo. Altres no el votaren per raons diferents. Un del Tribunal era general de l'Exèrcit i temia que Bosch pogués resultar «separatista». No s'havia manifestat mai aleshores en política ni havia escrit gairebé res en català, però havia nascut a Barcelona. Un altre decidí que si s'especialitzava en prehistòria és que era ateu, i de cap manera, mai de la vida, podia ajudar que esdevingués professor d'universitat.

Perdé les oposicions però tingué sort, perquè la plaça no fou coberta, i quan l'any següent (1916) es tornaren a convocar, les guanyà. Havia estudiat uns quants manualets d'història medieval i havia aconseguit de convèncer els membres del Tribunal més reticents, a través de complicades maniobres, que no era «separatista» ni ateu. Així, es trobà, molt jove —amb vint-i-cinc anys— catedràtic de la Universitat de Barcelona.

El panorama que trobà a la Facultat no era pas gaire diferent del que havia viscut poc abans, quan n'era estudiant. Però ara entrava per la porta gran, disposat a lluitar, amb la força que li donava el seu èxit, el prestigi que ja començava a tenir, la idea que portava al cap del que havia de ser la universitat, i la seva empenta vital. Aviat resultà *l'enfant terrible* de la casa, perquè sovint, davant de la inèrcia de

la institució i de l'immobilisme de la majoria dels companys, s'hagué de valer de procediments dràstics i no dubtà pas d'utilitzar-los. La batalla que organitzà per crear seminaris fou històrica. Ell portava de la seva experiència alemanya la idea que era necessari estructurar la Facultat en una mena de cèl·lules de treball com les que a Alemanya en diuen seminaris. És a dir, locals independents, amb taules i llibreries, aplegant els llibres per especialitats, de manera que els estudiants i els investigadors els trobessin a mà, sense necessitat de perdre temps demanant els volums que necessitaven. Treballar en un local d'aquesta mena ve a ser com disposar d'una biblioteca privada. El Seminari és, encara, un centre de classes per a petits grups d'estudiants en el qual es pot dialogar familiarment amb els professors, un ambient en què professors i alumnes viuen a peu pla, conviuen. Us imagineu la reacció de la majoria dels *catedràtics* d'aquella època? El Seminari li fou concedit per força, però li fou concedit perquè arribà a espantar els adversaris.

Per altra banda, el moviment per a aconseguir la renovació de la universitat havia començat feia temps. L'any 1903 es reuní el Primer Congrés Universitari Català. Un dels resultats més importants que s'obtingueren fou la creació dels Estudis Universitaris Catalans, una sèrie de cursos de nivell universitari que professaven figures importants de la investigació catalana i a través dels quals els estudiants podien trobar allò que la universitat oficial negava i que es feien, és clar, en la llengua del país. El II Congrés Universitari Català, el 1917, representa un altre pas: creà un comitè permanent que presidia Pi i Sunyer amb Bosch Gimpera, Tomàs Carreras Artau i Eduard Fontserè, organisme que dirigia i coordinava els esforços i tenia l'avantatge de la permanència. Entre altres coses útils, aquesta junta serví d'enllaç entre els professors de la Universitat oficial que lluitaven per la catalanització i per l'uropeïtzació de la Universitat i la Mancomunitat. Sembla que en aquell moment l'Ors, des del seu lloc de gran jerarca de la cultura catalana, i aprofitant el lloc d'alt funcionari que tenia, no afavoria l'enllaç. Potser el despit d'haver perdut la càtedra a la qual oposità hi influïa una mica, potser era realment dels que pensaven que no hi havia res a fer. Ell preconitzava la «universitat nova» al marge i enfront de l'oficial. Puig i Cadafalch, aleshores president de la Mancomunitat, es deixà convèncer pels representants del Congrés Universitari i acceptà la col·laboració, i la Mancomunitat subvencionà treballs que es feien dins dels seminaris de la universitat estatal. La col·laboració era, evidentment, l'actitud més eficaç, sobretot si recordem el fet inqüestionable que era la universitat estatal la que donava els títols i a la qual havien d'acudir els estudiants, i encara més donat el fet que eren diversos els professors de la casa que treballaven dins de les institucions de la Mancomunitat. Per exemple, Bosch era, del 1915 ençà, professor als Estudis Universitaris i ja un any abans s'havia incorporat a l'organització d'arqueologia de la Mancomunitat, que un any després (1915) fou ja definitivament el Servei d'Investigacions Arqueològiques, dependent de l'Institut d'Estudis Catalans i del qual Bosch fou organitzador essencial i director des del primer moment.

Dins de la Facultat el moviment no es deturava. El 1918 es redactà un projecte de reorganització de la Facultat de Lletres, en el qual Bosch tingué un paper molt destacat. Hi hagué un moment que semblava que arribaria a triomfar. No pogué passar endavant. Però fou la base que s'adoptà el 1931, quan, essent Bosch degà de la Facultat, s'iniciaren de seguida les reformes que havien de dur, tot seguit, al règim general de la Universitat Autònoma. En aquest projecte del 1918 es plantejà, per primera vegada d'una manera oficial dins de la Universitat, el problema del català com a llengua d'ensenyament i d'investigació.

Després dels dos anys de reformes transitòries (1931-1933) amb Bosch com a degà de la Facultat, el 1933 entrà el sistema d'autonomia universitària. Es creà el Patronat i Bosch fou anomenat rector, càrrec que mantingué fins al 1939. (Em penso que vostè deu poder conèixer més de primera mà que no pas jo aquesta fase. No calen detalls.)

Bosch tingué, molt aviat, un gran prestigi internacional. El provocaren la seva obra personal d'investigador i la seva personalitat de cap d'escola. També hi ajudà la facilitat idiomàtica (parla els quatre grans idiomes científics europeus: francès, anglès, alemany i italià) i la simpatia personal. Des dels anys vint fou inseparable dels congressos i reunions de prehistòria, però també d'arqueologia i d'etnologia. I no com un simple assistent més, sinó com un dirigent i organitzador, un home amb el qual s'havia de comptar —i es comptava. La llista d'aquesta mena d'activitats seria molt llarga. Al seu pes es deu que hagués pogut portar a Barcelona el Congrès d'Arqueologia del 1929, que ja he esmentat.

Els treballs que publicà sobre temes extrapeninsulars eren llegits arreu. Els temes de prehistòria i d'arqueologia hispànica eren considerats com a definitius. Va escriure en diverses llengües, i sovint també en castellà, però com que una part important de la seva obra era escrita en català, el català esdevingué a través d'ell una llengua llegida per prehistoriadors i arqueòlegs. He sentit explicar que a la Universitat de Viena, tractant de prehistòria des de les càtedres, no deien *Huesca* ni *Teruel*: deien *Osca* i *Terol*. Només coneixien els noms d'aquestes ciutats a través de les obres de Bosch —i els coneixien en català. No crec que en gaires camps haguem arribat tan enllà.

Tingué sempre bones relacions a Madrid. Des de la primera estada, amb motiu del doctorat, es tractà amb gent del gremi i amb universitaris. Les relacions personals més aviat foren facilitades quan es casà amb una senyoreta de família malaguenya, establerta a Madrid. Després, quan fou creada una càtedra especial per Hugo Obermaier, un capellà alemany especialista en Paleolític, es produí una duplicat d'escoles i de camps de treball. Obermaier es dedicà a l'època paleolítica i estructurà la visió del Paleolític peninsular, mentre que Bosch s'ocupava d'altres èpoques. Obermaier era home de temperament no gaire fàcil, però no es produí cap topada, almenys cap topada greu. El fet que treballassin sobre èpoques diferents afavorí les bones relacions. En un altre aspecte, Bosch Gimpera podia moure's per Madrid sense haver d'anar a demanar diners. Els treballs d'ell i de l'escola, o eren dins de la Universitat de Barcelona o eren subvencionats per les institucions catalanes. Malgrat que sovint des de la *villa y corte* veien amb mala cara l'existència d'aquestes institucions, ja se sap que quan no s'ha de pidiolar sempre s'és ben rebut.

Quan l'enfonsada del 1939, Bosch s'instal·la a les illes Britàniques. La Universitat d'Oxford li oferí una càtedra de professor invitat, on cursà unes lliçons sobre moviments cèltics a Europa —per cert, molt destacades. Després s'establí definitivament a Mèxic, on fou acollit a la Universitat i obtingué més endavant la ciutadania mexicana.

En el moment de l'exili tenia cinquanta anys. Deixava al darrere una obra feta en un quart de segle. Només en vint i cinc anys. Semblen molt pocs anys per tanta obra. A Mèxic també ha fet una bona labor. Ha continuat els temes clàssics dels seus temps a Barcelona: articles i estudis sobre prehistòria europea —no fa gaires anys publicà un important llibre sobre els indoeuropeus—, refeta d'un manual d'història d'Orient, etc. Però viure a Amèrica l'ha decantat també cap als estudis americanístics, en què s'ha fet també figura destacada. Em sembla, però, que la seva importància en aquest camp no ha arribat a la que ha tingut a Europa.

Aquí manté el prestigi intacte. No hi fa res que ara algunes de les teories que exposà fa anys ja no tinguin gaires adeptes. Moltes altres s'aguanten ben joves. I, sobretot, la consideració i el respecte generals no han baixat. Soc testimoni de fins a quin punt el nom de Bosch Gimpera obre moltes portes entre els especialistes de qualsevol país europeu.

Soc testimoni d'un fet que explica, potser més que cap altre, la força de l'escola que Bosch creà i la perduració i la vivacitat que manté. Recordo que vaig assistir fa pocs anys al Congrès Internacional de Ciències Prehistòriques i Protohistòriques que se celebrà a Roma. Al marge de les sessions normals, es

reuní, com és costum, el Comitè Permanent amb els habituals representants de tots els països. Jo hi era perquè soc delegat del Marroc. Doncs bé, acabada la reunió es formaren grups de tertúlia segons les llengües de cada delegat. Es destacaven numèricament tres grups: els britànics, els francesos —que representaven nombrosos països a conseqüència de l'herència colonial fabulosa que mantenen aquests dos països— i, bé, ¿sabeu quin era l'altre grup nombrós? Els catalans. Perquè, a més a més de ser-hi com a delegats d'Espanya (eren dos) i d'Andorra, portàvem la veu de l'arqueologia de Mèxic, de Veneçuela i del Marroc. En part és un resultat de la diàspora de postguerra. Però també de l'escola Bosch, que ha creat una escola amb gent de primer rengle, gent que a hores d'ara ja pertanyen a diverses generacions, i alguns dels quals —com jo mateix— no hem conegut Bosch com a professor a la Universitat perquè hi entràrem quan ja era a l'exili.